

Гагарін Микола Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(20301, Україна, Умань, вулиця Садова 28, e-mail: nikua08@rambler.ru)

Анотація. В статті проаналізовано проблему управління виховною системою школи в сучасних умовах.

Метою статті є розкриття особливостей управління та учнівського самоврядування виховною системою школи на різних етапах.

Виховна система школи інтерпретується як комплекс взаємопов'язаних і взаємовизначених основних компонентів (цілей, заради яких система створюється; учнів, як суб'єктів спільної діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; управління; самоуправління), що забезпечує розвиток і самореалізацію особистості в процесі її функціонування.

У статті висвітлено сутність поняття «управління», «управління виховною системою школи», «учнівське самоврядування», проаналізовано різні погляди науковців щодо визначення його структури і особливостей. Доводиться важливість такого підходу, як системний підхід у вихованні; охарактеризовано специфіку управління виховною системою школи, що забезпечує ефективність виховного впливу. У статті наголошується на важливості факторів, що визначають специфіку управління виховною системою школи та її функціонування.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі створення та розвитку виховної системи школи.

До перспективних напрямів досліджень даної проблеми належить, зокрема, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування та моделювання виховної системи школи.

Ключові слова: виховання, система, виховна система, виховна система школи, управління, управління виховною системою, ефективність управління виховною системою, самоуправління, учнівське самоврядування.

EDUCATIONAL SYSTEM OF SCHOOL: MANAGEMENT ASPECT

© 2019

Gagarin Mykola Ivanovich, candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor, of the department of pedagogy and educational management

Uman state pedagogical university named Pavlo Tychyna
(20301, Ukraine, Uman, Sadova street, 28, e-mail: nikua08@rambler.ru)

Abstract. In the article analyzes the problem of management of the school's educational system.

The aim of the article is to reveal the peculiarities of school educational system management and self-government at different stages.

The educational system of school is interpreted as a complex of interrelated and mutually determined main components (the goals for which the system is created; the pupils as the subjects of this activity; the environment they familiarized themselves with; relationships that occur between the participants of the activity; management, self-government) that ensures development, and self-realization of personality during the process of its functioning.

In the article highlights the essence of the concept «management», «management of the school's educational system», «pupil's self-government», analyzes different scholarly perspectives of determination of its structure and peculiarities. The importance of such an approach as a systematic approach in education had been proved; specificity of the management of the school's educational system, which ensure the effectiveness of educational influence have been characterized. The article stresses the importance of factors that determine the specificity management of the school's educational system and its operation.

The research materials can be used in the process of school educational system creating and development.

The perspective directions of research of this problem include, in particular, the study of domestic and foreign experience, modern the theoretical and methodological approaches to the design and modeling of the educational system of the school.

Key words: education, system, educational system, school educational system, management, management of educational system, efficiency of management of the educational system, self-government, pupil's self-government.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з ключових тенденцій сучасної науки є дослідження явищ, процесів, об'єктів на засадах системного підходу. У педагогіці системний підхід – це напрям, що спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів; сутності та закономірності виховання й навчання особистості, комплексу

взаємозалежних заходів щодо формування її світогляду, системи понять основ наук, системного мислення, спроможності вирішувати поставлені задачі, підвищуючи ефективність свого функціонування [1]. Побудова виховного процесу на засадах системного підходу актуалізує проблему управління та самоуправління виховними системами закладів загальної середньої освіти

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується авторська думка; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові засади загальної теорії систем, механізми функціонування та їх властивості схарактеризовано в дослідженнях Л. Берталанфі [2], І. Дудник [3], Ф. Перегудова [4], В. Садовського [4].

Теоретична концепція формування та розвитку виховних систем, структура, функції, етапи становлення обґрунтовано у працях науковців О. Гречаник [5], В. Караковського [6], В. Кириченко [7], Г. Ковганич [7], Л. Новикової [8], Н. Селіванової [9], Є. Соколової [9], Г. Сороки [10]

Водночас, потребує дослідницької уваги специфіка управління та самоуправління виховною системою школи в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розкритті особливостей управління та учнівського самоуправління виховною системою школи на різних етапах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи загальнонаукове поняття «система», науковці наголошують, що система – це певний об'єкт вивчення, якому притаманні цілісність або який розглядається як єдине ціле, поєднання, сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок, чи взаємодія [4]. Загальна теорія систем (General System Theory) базується на таких постулатах:

- функціонування системи може бути описане на основі вивчення структурно-функціональних зв'язків між елементами, що утворюють цілісність (систему);

- організація (структура) системи виявляється через стан (властивості і функції) елементів, що безпосередньо взаємодіють із середовищем (оточенням) системи;

- організація системи цілком визначає її функції і взаємодію із середовищем [3].

Виховна система належить до соціальних систем. Її властиві цілісність, цілеспрямованість, структурованість, динамізм, взаємодія із середовищем та із системами нижчого і вищого порядку.

До чинників, що актуалізують потребу створення та розвитку виховних систем належать:

- невдоволеність педагогів результатами власної праці, усвідомлення того, що окремі технології не можуть докорінно змінити освітній процес;

- наявність у педагогічних колективах нових ідей, досвіду роботи, що дозволяє створювати авторські виховні системи;

- перспективність ідеї створення виховної системи [5].

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних і взаємовизначених основних компонентів (цілей, заради яких система створюється; учнів, як суб'єктів спільної діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; управління, самоуправління), що забезпечує розвиток і самореалізацію особистості в процесі її функціонування.

На думку В. Караковського, шкільна виховна система це не лише певний стан, але й процес, що потребує управління, самоуправління, саморегуляції та здійснюється на всіх основних етапах: становлення системи, відпрацювання структури і змісту діяльності, функціонування в оптимальному режимі, оновлення та перебудови [6].

Загальноприйнятим є визначення поняття «управління» як процесу переведення системи з одного якісного стану в інший у відповідності з метою управління. Зокрема, Г. Єльнікова розглядає управління як особливий вид людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей розвитку та дії механізмів самоуправління [11, с. 192].

Як зазначає Б. Гаєвський, «Процес управління є впорядкування системи, що здійснюється в системах, у яких існує мережа причинно-наслідкових залежностей, здатних у межах даної основної якості переходити з одного стану в інший» [12, с. 10].

Науковці виокремлюють педагогічні умови, що забезпечують ефективність управління процесом розвитку виховної системи закладу освіти:

- в ідеологію системи закладені ідеї свободи вибору, особистої гідності, взаємної відповідальності і терпимості;

- суб'єкт керування розвитком системи орієнтується на критерії педагогічно доцільного розвитку системи (самопочуття дитини, його особистісний ріст), а не розвитку взагалі;

- керування розвитком системи здійснюється безупинно, якісно змінюючись від етапу до етапу;

- носієм випереджальних ситуацій є, насамперед, педагогічний колектив;

- суб'єкт керування розвитком розширюється, школярі почувають себе творцями системи;

- відсутнє прагнення охопити всі ситуації шкільного життя однією ідеєю, правилом, нормою [8].

В основу концепції виховних систем покладено визначення виховання як педагогічне управління процесом формування і розвитку особистості, шляхом створення сприятливих умов; дане визначення, на думку дослідників, найбільш повно інтерпретує виховну систему у психолого-педагогічному і соціально-педагогічному аспектах. Відповідно, виховна система впливає на школярів як педагогічний фактор (через

вчителів, уроки, підручники, домашні завдання); як фактор соціальний (через середовище, відносини, що склалися між учнями, педагогами, батьками; через психологічний клімат в колективі, який дозволяє об'єднати дітей і дорослих в межах конкретного закладу) [8].

Загальний розвиток виховної системи, на думку А. Макаренко, відбувається за попереднім планом: від авторитарно-вимогливого тону до робочого самоуправління [13, с. 311].

Ми поділяємо точку зору науковців, про те, що управління виховною системою необхідно здійснювати в наступних аспектах:

- управління виховною системою, як єдиним цілим;
- управління компонентами системи, з урахуванням їх своєрідності;
- управління взаємодією компонентів, що забезпечує особистісний розвиток учасників системи [9].

Вивчення досвіду роботи шкіл, аналіз праць науковців засвідчує, специфічні особливості управління на основних етапах розвитку виховної системи:

- етап становлення системи (в управлінні переважають адміністративно-організаційні аспекти, відсутня єдність педагогічних дій. Управлінська діяльність, зокрема, ділові, професійні та людські якості, авторитет керівника мають провідне значення);

- етап відпрацювання структури системи і змісту життєдіяльності колективу (управлінська діяльність спрямована, насамперед, на узгодження темпів розвитку, об'єднання учнівського (більш динамічного і революційного) та педагогічного (відносно статичного і консервативного) колективів у єдиний колектив. Надзвичайно важливим є організація різносторонньої діяльності, співпраці, що ґрунтується на взаємоповазі та відповідальності педагогів, батьків, учнів);

- етап остаточного формування системи (адміністративно-наказові форми практично зникають з арсеналу керівництва. Зростає увага колективу до потреб та інтересів кожної особистості, враховується точка зору всіх учасників системи. Зростає інтенсивність процесів самоуправління та саморегуляції діяльності системи);

- етап оновлення, перебудови системи (недостатність новизни у життєдіяльності системи, зниження рівня творчої активності, «втомленість» колективу потребує цілеспрямованих зусиль керівництва закладу освіти та органів самоврядування, які сприяють впровадженню інновацій, генерують ідеї, організовують їх виконання, відповідають за взаємодію підсистем у структурі системи, стан стосунків у колективі, здійснюють чітке регулювання діяльності всіх компонентів виховної системи).

Складність управління виховною системою обумовлена великою кількістю учасників і зв'язків між ними, поліструктурністю та якісними характеристиками підсистем і компонентів, неузгодженістю впливів на окремі елементи системи. Однак, виховна система спроможна долати протиріччя власного розвитку через зусилля учасників, коректування освітнього процесу, самоуправління. Управління такими системами ефективно тоді, коли воно спрямоване на досягнення інтегративного результату, а не зводиться до розрізнених впливів на окремі елементи системи. Водночас, створення будь-якої системи зумовлене прагненням її елементів до впорядкованості, цілісності.

Педагогічне управління виховною системою гармонійно поєднується з учнівським самоуправлінням. На думку А. Макаренко, мистецтво керівника «саме в тому і полягає, щоб зберігаючи строгу супідрядність, відповідальність, дати широкий простір громадським силам школи, суспільній думці, педагогічному колективу, шкільній пресі, ініціативі окремих осіб та розгорнутій системі шкільного самоуправління» [13, с. 311]. Водночас, як стверджував педагог, самоуправління вихованців не може успішно розвиватися лише на основі самоорганізації, без педагогічного керівництва. До основних принципів педагогічного керівництва самоуправлінням належать:

- систематичність;
- послідовність і поступовість;
- діловитість;
- планування;
- регулярність;
- облік і контроль;
- дотримання педагогами прав і повноважень даних органів;
- створення системи навчання для активу та ін. [13].

Самоуправління може розглядатись на особистісному рівні, як управління собою, власним розвитком; в умовах виховної системи самоуправління визначається, як функція, колективна діяльність. Звісно, учні не можуть охопити управлінською діяльністю всі аспекти функціонування виховної системи. В нормативних документах, практичній діяльності закладів освіти використовується термін «самоврядування». Згідно Закону України «Про освіту», громадське самоврядування трактується як право учасників освітнього процесу безпосередньо, та через органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та здійснення освітнього процесу, захисту їх прав, інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді (контролі) та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, що визначені законом та установчими документами закладу освіти [14].

Учнівське самоврядування дає змогу залучити учнів до громадського життя; налагодити співробітництво з адміністрацією, педагогічним колективом, громадськістю, сприяє самовираженню та

самореалізації учнів, вихованню гармонійно розвиненої особистості, спонукає до згуртування колективу, створення демократичної атмосфери в освітньому просторі, активної участі у забезпеченні оптимального функціонування закладу освіти. Відповідно, актуальним є визначення низки завдань, які можуть вирішувати учні; структури та якісних характеристик органів учнівського самоврядування. Ми вважаємо, що самоврядування не може обмежуватись включенням учнів до існуючих органів управління в закладі освіти, а потребує створення системи учнівського самоврядування з визначеними функціями та повноваженнями. Органи самоврядування можуть бути різноманітними, складатись з виборних та уповноважених осіб, постійними і тимчасовими (ситуативними), оновлюватись залежно від потреби та бажань учнів; охоплювати всі напрями життєдіяльності колективу. До найпоширеніших органів учнівського самоврядування належать шкільний парламент, учнівська конференція, шкільна республіка, кабінет міністрів школи, шкільний уряд, старостат, рада старшокласників, рада школи, учнівський комітет та ін. Найголовніше, щоб учні не сприймали діяльність в органах самоврядування як формальність, гру; розуміли, що вирішують реальні проблеми, їх рішення є дійсно самостійними, обов'язковими до виконання та приймаються без тиску дорослих. Водночас, становлення та розвиток учнівського самоврядування не визначається як самоціль, а зумовлене засадами педагогіки партнерства.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Функціонування виховної системи потребує своєчасної перебудови механізмів управління та самоуправління відповідно рівня розвитку системи. Управління виховною системою здійснюється завдяки конкретизації мети, завдань виховання, розширення основних видів життєдіяльності, запровадження інновацій у виховний процес, удосконалення діяльності підсистем, взаємодії з середовищем. Таким чином, ефективна управлінська діяльність необхідна для успішного становлення та розвитку цілісної виховної системи. Гармонійне поєднання управління з самоуправлінням, самоврядуванням уможливило розв'язання завдань виховного процесу, сприяє впровадженню засад педагогіки партнерства у закладах загальної середньої освіти. На наш погляд, участь школярів у самоврядуванні:

- підвищує соціальну активність;
- розвиває самостійність, ініціативу, творчість, відповідальність;
- формує навички колективної взаємодії: лідерства, пошуку згоди в групі, напрацювання колективних цілей і шляхів їх досягнення, чіткого виконання своєї частини спільної справи, аналізу і самоаналізу;
- забезпечує ефективну самостійну діяльність учнів, демократичну співпрацю, взаємодію учасників виховної системи;
- сприяє формуванню гуманних стосунків, толерантності, адекватної самооцінки і оцінки оточуючих;
- створює умови для набуття досвіду суспільно-корисної діяльності.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідження потребує вивчення потенціалу сучасних виховних систем, проблематики науково-методичного забезпечення їх моделювання та проектування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підручник для студентів магістратури / Ю. О. Шабанова; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – 120 с.
2. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134–165.
3. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Полтава, 2010. 129 с.
4. Перегудов Ф. И., Тарасенко Ф. П. Основы системного анализа. Томск: Изд-во НТЛ, 1997. 396 с.
5. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / Укладач О. Є. Гречаник. Х. : Вид. група «Основа», 2014. 224 с.
6. Каракровский В. А. Воспитание для всех. М., 2008. 240 с.
7. Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Виховна система загальноосвітньої школи // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр, 2011. № 3. С.76–84.
8. Новикова Л. И. Воспитание как педагогическая категория. Педагогика, 2000. № 6. С. 32–33.
9. Управление воспитательной системой школы: проблемы и решения / под ред. Н. Л. Селивановой, Е. И. Соколовой. М. : Педагогическое общество России, 2009. 320 с.
10. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології. Х., 2002. 128 с.
11. Сельникова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. К. : ДАККО, 1999. 303 с.
12. Гасвський Б. А. Основы науки управления. К. : МАУП, 1997. 112 с.
13. Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності: колективна монографія / за заг. ред. І. Т. Богданова. К. : ОсвітаУкраїни, 2017. 368 с.
14. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – 25 вересня.